

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล
(Individual Study)

เรื่อง ประชาธิปไตยที่ใครๆ คงอยากเห็น

จัดทำโดย นางกาญจนารัตน์ ลีวิโรจน์
รหัส ๐๑ ๐๑ ๕๖

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการฝึกอบรม
หลักสูตร หลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๑
วิทยาลัยรัฐธรรมนุญ
สำนักงานศาลรัฐธรรมนุญ

เรื่อง ประชาธิปไตยที่ใครๆ คงอยากเห็น

จัดทำโดย นางกาญจนารัตน์ ลีวีโรจน์

รหัส ๐๑ ๐๑ ๕๖

หลักสูตร หลักนิทรรศรเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๑ ปี ๒๕๕๖

วิทยาลัยรัฐธรรมนุญ

สำนักงานศาลรัฐธรรมนุญ

รายงานนี้เป็นความคิดเห็นเฉพาะบุคคลของผู้ศึกษา

ประชาธิปไตยที่ใครๆ คงอยากเห็น

นางกาญจนารัตน์ ลีวิโรจน์

ประชาธิปไตย

“ประชาธิปไตย” ระบอบการปกครองที่ล้อมติปวงชนเป็นใหญ่ การถือเสียงข้างมากเป็นใหญ่^๑ เป็นสิ่งที่คนส่วนใหญ่เข้าใจ คำนึง และมักจะหยิบยกขึ้นกล่าวอ้าง ในขณะที่คนอีกส่วนหนึ่งมีความเข้าใจว่า “ประชาธิปไตย” ซึ่งประกอบด้วยคำว่า “ประชา”^๒ หมายถึง หมู่คนคือปวงชน กับคำว่า “อธิปไตย”^๓ หมายถึง ความเป็นใหญ่ ดังนั้น คำว่า “ประชาธิปไตย” จึงหมายถึง “ความเป็นใหญ่ของปวงชน”^๔

คำว่าประชาธิปไตยนี้ไม่ว่าจะมีการให้ความหมายหรือมีความเข้าใจเกี่ยวกับคำคำนี้ไว้อย่างไร ในหลายความหมายนั้นล้วนมุ่งไปสู่ความเป็นจริงที่ว่า ประชาธิปไตยหมายถึงรูปแบบการปกครองที่^๕

๑. เน้นเรื่องสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค โดยเน้นให้เห็นถึงการเคารพสิทธิ เสรีภาพ และความเท่าเทียมกัน ภายใต้กฎระเบียบของสังคม

๒. เน้นเจตนารมณ์ของประชาชน คือ เป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน ผู้นำทางการเมืองถือเสมือนเป็นตัวแทนในการแสดงเจตนารมณ์ของประชาชน รัฐบาลเป็นตัวแทนของพรรคการเมืองที่มีเสียงข้างมากหรือได้รับเสียงสนับสนุนเป็นส่วนใหญ่ และเมื่อวาระสิ้นสุดลง รัฐบาลจะคงอยู่ในอำนาจต่อไปได้ก็ต้องแสดงให้เห็นว่าสามารถสนองตอบต่อเจตนารมณ์ของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๓. เน้นการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งอาจเป็นการมีส่วนร่วมทางอ้อมโดยผ่านการเลือกตั้งสมาชิกสภาเข้าไปทำหน้าที่แทน หรืออาจเป็นการมีส่วนร่วมทางตรงโดยการออกเสียงประชามติ

ในส่วนของสิทธิและเสรีภาพ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบัน (พุทธศักราช ๒๕๕๐) ได้บัญญัติให้การรับรองและคุ้มครองไว้มากมายถึง ๔๔ มาตรา ทั้งในเรื่องของความเสมอภาค สิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคล สิทธิในกระบวนการยุติธรรม สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิและเสรีภาพในการประกอบอาชีพ เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของบุคคลและสื่อมวลชน สิทธิและเสรีภาพในการศึกษา สิทธิในการได้รับบริการสาธารณสุขและสวัสดิการจากรัฐ สิทธิในข้อมูลข่าวสารและการร้องเรียน เสรีภาพในการชุมนุมและการสมาคม สิทธิชุมชน สิทธิพิทักษ์รัฐธรรมนูญ

สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน of สังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมกับภาครัฐนั้น สามารถแบ่งตามหลักการสำคัญออกได้เป็น ๕ ระดับ ดังนี้^๖

๑. การให้ข้อมูลข่าวสาร (Inform) เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับต่ำที่สุด แต่เป็นระดับที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นก้าวแรกของการที่ภาครัฐจะเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในเรื่องต่างๆ สำหรับวิธีการให้ข้อมูลนั้น สามารถใช้ช่องทางต่าง ๆ เช่น เอกสารสิ่งพิมพ์ การเผยแพร่ข้อมูล

ข่าวสารผ่านทางสื่อต่าง ๆ การจัดนิทรรศการ จัดหมายข่าว การจัดงานแถลงข่าว การตีพิมพ์และ การให้ข้อมูลผ่านเว็บไซต์ เป็นต้น

๒. การรับฟังความคิดเห็น (Consult) เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข้อเท็จจริง และความคิดเห็น ด้วยวิธีต่าง ๆ เพื่อประกอบการตัดสินใจของหน่วยงานภาครัฐ เช่น การรับฟังความคิดเห็น การสำรวจความคิดเห็น การจัดเวทีสาธารณะ และการแสดงความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์ เป็นต้น

๓. การเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง (Involve) เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน หรือร่วมเสนอแนะแนวทางที่นำไปสู่การตัดสินใจ เช่น การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพิจารณาประเด็นนโยบายสาธารณะ การจัดให้มีประชาพิจารณ์ การจัดตั้งคณะทำงานเพื่อเสนอแนะประเด็นนโยบาย เป็นต้น เพื่อสร้างความมั่นใจว่าข้อมูล ความคิดเห็น และความต้องการของประชาชน จะถูกนำไปพิจารณาเป็นทางเลือกในการบริหารงานของภาครัฐ

๔. การให้ความร่วมมือ (Collaboration) เป็นการเปิดโอกาสให้กลุ่มประชาชนหรือผู้แทนจากภาคสาธารณะ มีส่วนร่วมในฐานะที่เป็นหุ้นส่วนกับภาครัฐในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เช่น การแต่งตั้งผู้แทนฝ่ายประชาชนให้ร่วมเป็นกรรมการคณะกรรมการต่างๆ เป็นต้น

๕. การเสริมอำนาจให้แก่ประชาชน (Empower) เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีบทบาทในระดับสูงสุด โดยให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ เช่น การลงประชามติในประเด็นสาธารณะต่าง ๆ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบัน (พุทธศักราช ๒๕๕๐) ได้สะท้อนหลักการสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยได้บัญญัติให้รัฐต้องดำเนินการให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น (มาตรา๘๗ (๑))

๒. ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการจัดทำบริการสาธารณะ (มาตรา๘๘ (๒))

๓. ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับในรูปแบบองค์กรทางวิชาชีพหรือตามสาขาอาชีพที่หลากหลายหรือรูปแบบอื่น (มาตรา๘๙ (๑))

๔. ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้มแข็งในทางการเมือง และจัดให้มีกฎหมายจัดตั้งกองทุนพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองเพื่อช่วยเหลือการดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชน รวมทั้งสนับสนุนการดำเนินการของกลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายทุกรูปแบบให้สามารถแสดงความคิดเห็นและเสนอความต้องการของชุมชนในพื้นที่ (มาตรา๙๐ (๔))

๕. ส่งเสริมและให้การศึกษแก่ประชาชนเกี่ยวกับการพัฒนาการเมืองและการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รวมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนได้ใช้สิทธิเลือกตั้งโดยสุจริตและเที่ยงธรรม (มาตรา๙๑ (๕))

๖. จัดให้ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรง โดยให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งไม่น้อยกว่า ๑๐,๐๐๐ คน มีสิทธิเข้าชื่อเสนอกฎหมาย (มาตรา ๑๔๒^๔ (๔) และมาตรา ๑๖๓^๕)

๗. จัดให้ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรง โดยให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งไม่น้อยกว่า ๕๐,๐๐๐ คน มีสิทธิเข้าชื่อเสนอขอแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ (มาตรา ๒๕๑ (๑))^๖

๘. จัดให้ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรง โดยให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งไม่น้อยกว่า ๒๐,๐๐๐ คน มีสิทธิเข้าชื่อขอให้วุฒิสภาคัดถอนบุคคลออกจากตำแหน่งเพราะเหตุที่มีพฤติการณ์ร้ายชัดผิดปกติ (มาตรา ๑๖๔^๗)

๙. จัดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยตรงในการตัดสินใจ โดยให้มีสิทธิออกเสียงประชามติในกรณีต่างๆ ตามที่กำหนด (มาตรา ๑๖๕^๘)

แต่ในสภาพความเป็นจริงที่พบเห็นกันอยู่ในปัจจุบัน คงเป็นเรื่องยากที่จะปฏิเสธว่าการหิบบกเหตุต่างๆ ขึ้นกล่าวอ้างเพื่อประโยชน์ในการใช้สิทธิเสรีภาพ เรียกร้องความเสมอภาค และต้องการเข้าไปมีส่วนร่วม ของคนกลุ่มหนึ่งนั้น ดูออกจะไปไกลจนเกินขอบเขตของความพอเหมาะพอควร หรือการยอมรับของคนในสังคมด้วยตนเอง เพราะความมีเหตุมีผล หรือวิธีการที่จะนำไปสู่การสร้าง ความสมดุลในทุกๆ ด้าน เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมกับทุกฝ่ายในสังคม ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของความเป็นประชาธิปไตยนั้น ยิ่งออกจะดูเลื่อนลงและห่างไกลความเป็นจริงออกไปทุกขณะ จนบางครั้งกลับกลายเป็นการมองข้ามหรือไม่ให้ความสำคัญกับอีกด้านหนึ่งของความเป็น “ประชาธิปไตย” ไปเสียเลยทีเดียว

ตัวอย่างที่เกิดขึ้นจริงมิให้เห็นอยู่มากมายที่กล่าวอ้างว่าเป็นการเรียกร้อง “สิทธิ” หรือ “เสรีภาพ” ในส่วนของตน โดยจากการแสดงออกไม่ได้ปรากฏว่ามีการคำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่นด้วยหรือไม่เพียงใด หรือไม่ได้ปรากฏว่ามีการคำนึงถึงความเสียหายต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นจากผลของการเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพของตนดังกล่าว ทำให้ในปัจจุบัน ดูออกจะกลายเป็นว่าเป็นธรรมเนียมที่จำต้องยอมรับกันว่าการกระทำบางอย่างแม้จะทำให้กระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น หรือก่อให้เกิดความเสียหายกับผู้อื่น แม้ผู้นั้นจะไม่ได้เกี่ยวข้องหรือมีส่วนรู้เห็นด้วยก็ตาม คนเหล่านั้นก็ต้องจำทนหรือจำยอมต่อผลที่เกิดขึ้น โดยไม่สามารถหรือไม่มีสิทธิมีเสียงใดที่จะออกมาปกป้องสิทธิและเสรีภาพในส่วนของตนด้วย

การเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพ โดยการใช้กลไกบางอย่างเป็นเครื่องมือบังคับให้ผู้เกี่ยวข้องต้องจำยอมหรือปฏิบัติตาม เช่น ขัดขวางการให้บริการสาธารณะ เช่น การปิดสนามบิน^๙ การกีดขวางทางรถไฟ การปิดถนน^{๑๐} หรือการทำลายทรัพย์สินทั้งของราชการ เช่น การเผาสถานที่ราชการ เช่น การเผาศาลากลางและสำนักงานเทศบาล^{๑๑} หรือการทำลายทรัพย์สินของเอกชน เช่น การเผาห้างสรรพสินค้า^{๑๒} การบุกเข้าไปทำลายโรงแรมที่มีการประชุมระหว่างประเทศ^{๑๓} และกรณีอื่นๆ ทำนองเดียวกันที่เกิดขึ้นบ่อยๆ จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นประจำและเสมือนกับว่าจะไม่มีวันจบสิ้น

ใช่แต่เพียงแค่นั้น แม้ในบางแห่งที่ใครๆ ต่างพากันนึกว่าเป็นสถานที่อันควรให้ความเคารพ ก็ยังมีเหตุการณ์ที่พาให้ชวนแปลกใจขึ้นได้หลายอย่าง เช่น การที่สมาชิกสภาพากันล้อมประธานสภาฯและดึงเก้าอี้

เพื่อให้ประชาชนลงจากเก้าอี้^{๑๘} การที่สมาชิกพรรคฝ่ายค้านขว้างเก้าอี้ในสภา^{๑๙} การที่สมาชิกสภากรองเท้าชูขึ้นในห้องประชุมสภาขณะที่กำลังมีการประชุม^{๒๐} เป็นต้น

เหตุการณ์ต่างๆ เหล่านี้ และรวมถึงอีกหลายๆ เหตุการณ์ที่ไม่อาจจะนำมากล่าวได้หมด เพราะนอกจากจะมีเรื่องราวอยู่มากมายแล้ว ยังเป็นเรื่องที่ไม่น่าภาคภูมิใจเอาเสียเลย และเป็นเหตุการณ์ที่ไม่ใช่แต่เพียงคนไทยหรือคนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยเท่านั้นที่ได้รับรู้และได้รับผลกระทบ แต่คนเกือบทั่วโลก ต่างก็ได้รับรู้และคงออกจะแปลกใจที่บ้านเมืองไทย “ไม่มีชื่อ ไม่มีแป ไม่มีระเบียบวินัย” ได้ถึงขนาดนี้ ซึ่งหากลองนึกย้อนกลับไปคงจะพบกับความจริงอันน่าเศร้าประการหนึ่งว่า สาเหตุที่เหตุการณ์ต่างๆ เหล่านี้ได้เกิดขึ้น เพราะผู้เกี่ยวข้องทั้งหลายต่างก็อ้างความเป็น “ประชาธิปไตย” รวมทั้ง “สิทธิและเสรีภาพ” ในส่วนของตนอยู่เป็นประจำ

อันที่จริงแล้ว “ประชาธิปไตย” นั้นไม่ใช่เรื่องเฉพาะแต่เพียงของบางคนหรือบางกลุ่ม ไม่ใช่เรื่องของการลงคะแนนเสียงเฉยๆ ไม่ใช่เรื่องของคนส่วนใหญ่ที่เข้าไปมีอำนาจ แต่ประชาธิปไตยเป็นเรื่องเกี่ยวกับแนวคิดที่ว่าคนส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กับคนส่วนน้อยได้อย่างไร ต้องคำนึงถึงหรือต้องเคารพสิทธิและเสรีภาพของคนส่วนน้อยซึ่งอยู่ในสังคมเดียวกันด้วย หากคิดว่าประชาธิปไตยคือการชนะทุกอย่างจะทำให้คนส่วนน้อยรู้สึกถูกลิดรอนในทุกอย่าง^{๒๑}

นอกเหนือไปจากความเป็น “ประชาธิปไตย” และ “ความเป็นใหญ่ของปวงชน” ที่เน้นเรื่องสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค เจตนารมณ์ และการมีส่วนร่วมของประชาชน แล้ว สิ่งสำคัญในอีกด้านหนึ่งซึ่งมักจะถูกมองข้ามไป หรือผู้เกี่ยวข้องมักจะถือโอกาสเว้นไว้ไม่มีการกล่าวถึง ก็คือเรื่องของ “หน้าที่” ซึ่งเรื่องนี้ก็เกือบจะหลุดลอยไปโดยการตัดหมวดว่าด้วยหน้าที่นั้นออกจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยไปเสีย แต่ยังมีข้อคดีที่ในที่สุดยังมีผู้ท้าทายกันอยู่ ทำให้หมวดว่าด้วยหน้าที่ยังคงมีบัญญัติไว้

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบัน (พุทธศักราช ๒๕๕๐) ได้สะท้อนหลักการสำคัญของหน้าที่ของชนชาวไทยไว้ด้วยว่า นอกจากสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค เจตนารมณ์ และการมีส่วนร่วมที่กล่าวข้างต้นแล้ว ชนชาวไทยเองก็ต้องมีหน้าที่ในเรื่องต่างๆ ดังต่อไปนี้ด้วยคือ

๑. พิทักษ์รักษาไว้ซึ่งชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขตามรัฐธรรมนูญนี้ (มาตรา ๗๐)^{๒๒}

๒. ป้องกันประเทศ รักษาผลประโยชน์ของชาติ และปฏิบัติตามกฎหมาย (มาตรา ๗๑)^{๒๓}

๓. ไปใช้สิทธิเลือกตั้ง (มาตรา ๗๒)^{๒๔}

๔. รับราชการทหาร ช่วยเหลือในการป้องกันและบรรเทาภัยพิบัติสาธารณะ เสียภาษีอากร ช่วยเหลือราชการ รับการศึกษาอบรม พิทักษ์ ปกป้อง และสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (มาตรา ๗๓)^{๒๕}

๕. ผู้ซึ่งเป็นข้าราชการ พนักงาน ลูกจ้างของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือเจ้าหน้าที่อื่นของรัฐ มีหน้าที่ดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมายเพื่อรักษาประโยชน์ส่วนรวมอำนวยความสะดวก

สะดวก และให้บริการแก่ประชาชนตามหลักธรรมาภิบาลของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี วางตนเป็นกลางทางการเมือง (มาตรา ๗๔)^{๒๖}

หน้าที่ต่างๆ นี้ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบัน (พุทธศักราช ๒๕๕๐) บัญญัติไว้เพียง ๕ มาตรา แม้บางเรื่องอาจจะดูเป็นเรื่องไกลเกินตัวไปบ้างก็ตาม แต่ในส่วนที่เป็นหน้าที่ในการ “ปฏิบัติตามกฎหมาย” นับได้ว่าเป็นเรื่องพื้นฐานที่ทุกคนสามารถรับรู้และปฏิบัติตามได้โดยไม่ยาก แต่ดูเหมือนว่าคนจำนวนหนึ่งไม่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องนี้ หรือให้ความสำคัญไว้น้อยมากเมื่อเทียบกับสิทธิและเสรีภาพที่ตนเองคาดหวังว่าจะได้รับ แม้ว่าแต่เดิมกฎหมายนั้นจะเป็นคำสั่งของผู้ปกครองแผ่นดินที่มีต่อราษฎรทั้งหลาย เมื่อไม่ทำตาม ตามธรรมดาคงต้องมีโทษ^{๒๗} และปัจจุบันกฎหมายคือกฎเกณฑ์ที่มีอำนาจตราขึ้นเพื่อใช้บังคับบุคคลให้ปฏิบัติตามเป็นการทั่วไป ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามย่อมได้รับผลร้าย^{๒๘} ก็ตาม แต่ในความเป็นจริงกฎหมาย กฎเกณฑ์ หรือระเบียบต่างๆ ของสังคม ส่วนใหญ่ก็มีที่มาหรือเกิดขึ้นจากความต้องการหรือการยอมรับของคนในสังคมนั้นนั่นเอง แม้จะมีกฎเกณฑ์บางเรื่องที่จะไม่ได้ตราขึ้นใช้บังคับตามความต้องการหรือการยอมรับของสังคม แต่ในท้ายที่สุดกฎเกณฑ์นั้นก็จะไม่ได้รับการยอมรับหรือต้องถูกยกเลิกไปในที่สุด^{๒๙}

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากประสบการณ์ต่างๆ ที่ผ่านมาในอดีต และที่กำลังจะเกิดขึ้นอีกอย่างต่อเนื่องในอนาคต คงจะให้บทเรียนกับพวกเราได้เป็นอย่างดี ความเป็น “ประชาธิปไตย” ที่แท้จริงนั้น น่าจะมีโซ่อยู่เพียงแต่การที่ถือเอามติปวงชน หรือถือเสียงข้างมาก หรือถือเอามติของผู้มีอำนาจเป็นใหญ่เท่านั้น โดยไม่คำนึงถึงคนส่วนน้อยหรือไม่คำนึงถึงบุคคลอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมองข้ามหรือละเว้นไม่คำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพหรือความเดือดร้อนของบุคคลอื่น และไม่แม้แต่จะกล่าวถึงหน้าที่ที่ตนเองพึงต้องปฏิบัติ แต่อย่างใด แต่ประชาธิปไตยควรเป็นเรื่องของการสร้างความสมดุลระหว่าง “สิทธิและเสรีภาพ” กับ “หน้าที่” ของทุกคนทุกฝ่าย ไปในขณะเดียวกัน โดยให้แต่ละคน หรือแต่ละฝ่าย ต่างยังคงได้รับการยอมรับและเคารพในสิทธิและเสรีภาพทั้งในส่วนของตนเองและของบุคคลอื่น โดยต้องระมัดระวังให้การใช้สิทธิและเสรีภาพนั้นเกิดผลกระทบน้อยที่สุดไม่ว่าในด้านใด และหากเกิดผลกระทบหรือความเสียหายใดๆ ขึ้น ก็ต้องพร้อมที่จะรับผิดชอบและให้การเยียวยาผู้ซึ่งได้รับผลกระทบด้วย

ไม่ว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับใด จะบัญญัติให้เรามีสิทธิและเสรีภาพมากมายเพียงใด หากเรายังคงอยู่ในสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ คือ เฝ้าแต่พร่ำร้อง เรียกร้อง และทวงถาม ถึงสิทธิและเสรีภาพที่มีอยู่มากมายนั้นเพื่อตนเอง โดยไม่เคยที่จะหลงลืมหรือมองข้าม แต่กลับไม่แม้แต่จะคำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่นที่มีอยู่ตามรัฐธรรมนูญเช่นเดียวกัน และพากันหลงลืม มองข้าม ไม่ใส่ใจ และไม่ให้ความสำคัญกับหน้าที่ที่มีกำหนดไว้เพียงน้อยนิด แล้วอย่างนี้เมื่อใดความสมดุลระหว่างสิทธิและเสรีภาพกับความรับผิดชอบต่อสังคม จึงจะบังเกิดขึ้นได้

เมื่อใดที่ทุกคน ทุกฝ่าย ต่าง “เคารพ” ในสิทธิและเสรีภาพทั้งของตนเองและของผู้อื่น และทุกคน ทุกฝ่าย ต่าง “เคารพและปฏิบัติตาม” หน้าที่ที่แต่ละคนจะพึงมีตามกฎหมายแล้ว เมื่อนั้น เราคงกล่าวได้อย่างเต็มปากว่าบ้านเมืองเราเป็น “ประชาธิปไตย” อย่างแท้จริง

แล้วท่านคิดว่าเมื่อไหร่วันนั้นจึงจะมาถึง

^๑ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ หน้า ๓๐๓

^๒ หมู่น เช่น ปวงประชา (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ หน้า ๓๐๓)

^๓ อำนาจสูงสุดของรัฐที่จะใช้บังคับบัญชาภายในอาณาเขตของตน (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ หน้า ๑๓๖๗)

^๔ ปรีดี พนมยงค์} “ประชาธิปไตย” เบื้องต้นสำหรับสามัญชน” <http://www.pridiinstitute.com>

^๕ <http://www.varinthorn.com/WordPress/?p=21>

^๖ <http://www2.diw.go.th/ppp/PDF/people.PDF>

^๗ มาตรา ๘๗ รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังต่อไปนี้

(๑) ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น

(๒) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจ และสังคม รวมทั้งการจัดทำบริการสาธารณะ

(๓) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ ในรูปแบบองค์กรทางวิชาชีพหรือตามสาขาอาชีพที่หลากหลาย หรือรูปแบบอื่น

(๔) ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้มแข็งในทางการเมือง และจัดให้มีกฎหมายจัดตั้งกองทุนพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองเพื่อช่วยเหลือการดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชน รวมทั้งสนับสนุนการดำเนินการของกลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายทุกรูปแบบให้สามารถแสดงความคิดเห็นและเสนอความต้องการของชุมชนในพื้นที่

(๕) ส่งเสริมและให้การศึกษแก่ประชาชนเกี่ยวกับการพัฒนาการเมืองและการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รวมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนได้ใช้สิทธิเลือกตั้งโดยสุจริตและเที่ยงธรรม

การมีส่วนร่วมของประชาชนตามมาตรา นี้ต้องคำนึงถึงสัดส่วนของหญิงและชายที่ใกล้เคียงกัน

๘ มาตรา ๑๔๒ ภายใต้บังคับมาตรา ๑๓๙ ร่างพระราชบัญญัติจะเสนอได้ก็แต่โดย

(๑) คณะรัฐมนตรี

(๒) สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวนไม่น้อยกว่ายี่สิบคน

(๓) ศาลหรือองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ เฉพาะกฎหมายที่เกี่ยวกับการจัดองค์กรและกฎหมายที่ประธานศาลและประธานองค์กรนั้นเป็นผู้ริ่การ หรือ

(๔) ผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวนไม่น้อยกว่าหนึ่งหมื่นคนเข้าชื่อเสนอกฎหมายตามมาตรา ๑๖๓

ในกรณีที่ร่างพระราชบัญญัติซึ่งมีผู้เสนอตาม (๒) (๓) หรือ (๔) เป็นร่างพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการเงินจะเสนอได้ก็ต่อเมื่อมีคำรับรองของนายกรัฐมนตรี

ในกรณีที่ประชาชนได้เสนอร่างพระราชบัญญัติใดตาม (๔) แล้ว หากบุคคลตาม (๑) หรือ (๒) ได้เสนอร่างพระราชบัญญัติที่มีหลักการเดียวกับร่างพระราชบัญญัตินั้นอีกให้นำบทบัญญัติมาตรา ๑๖๓ วรรคสี่ มาใช้บังคับกับการพิจารณาร่างพระราชบัญญัตินั้นด้วย

ร่างพระราชบัญญัติให้เสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรก่อน

ในการเสนอร่างพระราชบัญญัติตามวรรคหนึ่งต้องมีบันทึกวิเคราะห์สรุปสาระสำคัญของร่างพระราชบัญญัติเสนอมาร่วมกับร่างพระราชบัญญัติด้วย

ร่างพระราชบัญญัติที่เสนอต่อรัฐสภาต้องเปิดเผยให้ประชาชนทราบและให้ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลรายละเอียดของร่างพระราชบัญญัตินั้นได้โดยสะดวก

๙ มาตรา ๑๖๓ ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งไม่น้อยกว่าหนึ่งหมื่นคน มีสิทธิเข้าชื่อร้องขอต่อประธานรัฐสภาเพื่อให้รัฐสภาพิจารณาร่างพระราชบัญญัติตามที่กำหนดในหมวด ๓ และหมวด ๕ แห่งรัฐธรรมนูญนี้

คำร้องขอตามวรรคหนึ่งต้องจัดทำร่างพระราชบัญญัติเสนอมาร่วมด้วย

หลักเกณฑ์และวิธีการเข้าชื่อ รวมทั้งการตรวจสอบรายชื่อ ให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ

ในการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติตามวรรคหนึ่ง สภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภาต้องให้ผู้แทนของประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งที่เข้าชื่อเสนอร่างพระราชบัญญัตินั้นชี้แจงหลักการของร่างพระราชบัญญัติและคณะกรรมการวิสามัญเพื่อพิจารณาร่างพระราชบัญญัตินั้นดังกล่าวจะต้องประกอบด้วยผู้แทนของประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งที่เข้าชื่อเสนอร่างพระราชบัญญัตินั้นจำนวนไม่น้อยกว่าหนึ่งในสามของจำนวนกรรมการทั้งหมดด้วย

๑๐ มาตรา ๒๕๑ การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญให้กระทำได้ตามหลักเกณฑ์และวิธีการดังต่อไปนี้

(๑) ผู้ดัดข้อแก้ไขเพิ่มเติมต้องมาจากคณะรัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีจำนวนไม่น้อยกว่าหนึ่งในห้าของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของสภาผู้แทนราษฎร หรือจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภามีจำนวนไม่น้อยกว่าหนึ่งในห้าของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของทั้งสองสภา หรือจากประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวนไม่น้อยกว่าห้าหมื่นคนตามกฎหมายว่าด้วยการเข้าชื่อเสนอกฎหมาย

ผู้ดัดข้อแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญที่มีผลเป็นการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข หรือเปลี่ยนแปลงรูปของรัฐ จะเสนอมิได้

๑๑๑

๑๑๑

๑๑ มาตรา ๑๖๔ ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวนไม่น้อยกว่าสองหมื่นคน มีสิทธิเข้าชื่อร้องขอต่อประธานวุฒิสภาเพื่อให้วุฒิสภามีมติตามมาตรา ๒๗๔ ให้ถอดถอนบุคคลตามมาตรา ๒๗๑ ออกจากตำแหน่งได้

คำร้องขอตามวรรคหนึ่งต้องระบุพฤติการณ์ที่กล่าวหาว่าผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวกระทำความผิดเป็นข้อ ๆ ให้ชัดเจน

หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขในการที่ประชาชนจะเข้าชื่อร้องขอตามวรรคหนึ่ง ให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต

^{๑๒} มาตรา ๑๖๕ ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งย่อมมีสิทธิออกเสียงประชามติ
การจัดให้มีการออกเสียงประชามติให้กระทำได้ในเหตุ ดังต่อไปนี้

(๑) ในกรณีที่คณะรัฐมนตรีเห็นว่ากิจการในเรื่องใดอาจกระทบถึงประโยชน์ได้เสียของประเทศชาติหรือประชาชน นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีอาจปรึกษาประธานสภาผู้แทนราษฎรและประธานวุฒิสภาเพื่อประกาศในราชกิจจานุเบกษาให้มีการออกเสียงประชามติได้

(๒) ในกรณีที่มิถูกกฎหมายบัญญัติให้มีการออกเสียงประชามติ

การออกเสียงประชามติตาม (๑) หรือ (๒) อาจจัดให้เป็นการออกเสียงเพื่อมีข้อยุติโดยเสียงข้างมากของผู้มีสิทธิออกเสียงประชามติในปัญหาที่จัดให้มีการออกเสียงประชามติ หรือเป็นการออกเสียงเพื่อให้คำปรึกษาแก่คณะรัฐมนตรีก็ได้ เว้นแต่จะมีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นการเฉพาะ

การออกเสียงประชามติต้องเป็นการให้ออกเสียงเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบในกิจการตามที่จัดให้มีการออกเสียงประชามติ และการจัดการออกเสียงประชามติในเรื่องที่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญหรือเกี่ยวกับตัวบุคคลหรือคณะบุคคล จะกระทำมิได้

ก่อนการออกเสียงประชามติ รัฐต้องดำเนินการให้ข้อมูลอย่างเพียงพอ และให้บุคคลฝ่ายที่เห็นชอบและไม่เห็นชอบกับกิจการนั้น มีโอกาสแสดงความคิดเห็นของตนได้อย่างเท่าเทียมกัน

หลักเกณฑ์และวิธีการออกเสียงประชามติให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการออกเสียงประชามติ ซึ่งอย่างน้อยต้องกำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการออกเสียงประชามติ ระยะเวลาในการดำเนินการ และจำนวนเสียงประชามติ เพื่อมีข้อยุติ

^{๑๓} กลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย บุกยึดท่าอากาศยานดอนเมืองและท่าอากาศยานสุวรรณภูมิระหว่างวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน – ๓ ธันวาคม ๒๕๕๑ (<http://th.wikipedia.org>)

^{๑๔} ม็อบสวนยางปิดถนนสายเอเชีย ๔๑ บริเวณสี่แยกควนหนองหงษ์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช และปิดถนนที่ตัดทางรถไฟบ้านคู อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ระหว่างวันที่ ๒๗ สิงหาคม-กันยายน ๒๕๕๖ (หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ ฉบับประจำวันที ๒ กันยายน ๒๕๕๖)

^{๑๕} การเผาศาลากลางจังหวัดอุดรธานีและสำนักงานเทศบาลนครอุดรธานีเมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๕๓ (หนังสือพิมพ์มติชน ฉบับประจำวันที ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๓)

^{๑๖} การเผาเซ็นทรัลเวิลด์เมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๕๓

^{๑๗} การบุกยึดสถานที่ประชุมสุดยอดผู้นำอาเซียนและการประชุมความร่วมมือทางเศรษฐกิจของคณะทำงานด้านการท่องเที่ยวในภาคพื้นเอเชีย-แปซิฟิก (APEC) ที่กระทรวงการต่างประเทศและรัฐบาลไทยเป็นเจ้าภาพ ที่โรงแรมรอยัล คลิฟ บีชี ที่พัทยาไฮเดิลส์ เมื่อเดือน เมษายน ๒๕๕๒

^{๑๘} ในการประชุมสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕ บรรยากาศการประชุมเคร่งเครียด มีการประท้วงตลอดเวลา มีการตะโกนคำกันดังสนั่น ได้เกิดเหตุการณ์ปั่นป่วนขึ้น เมื่อส.ส.พรรคประชาธิปัตย์ ไม่พอใจการทำหน้าที่ของนายสมศักดิ์ เกียรติสุรนนท์ ประธานสภาผู้แทนราษฎรที่เร่งรัดการลงมติ โดยนายอภิชาติ สุภาแพง ส.ส.พรรคประชาธิปัตย์ ได้ขึ้นไปดึงเก้าอี้ประธานสภา เพื่อให้ลงจากเก้าอี้ ทำให้ส.ส. ที่กำลังประชุมอยู่ต่างพากันกรูเข้าล้อมประธานสภาฯ พร้อมตะโกนคำทอ ทำให้บรรยากาศในการประชุมตึงเครียด และต้องพักการประชุมไปชั่วคราว (หนังสือพิมพ์มติชน ฉบับประจำวันที ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๕๕)

^{๑๙} เมื่อวันที่ ๕ กันยายน ๒๕๕๖ นายเชน เทือกสุบรรณ ก่อเหตุขว้างเก้าอี้ในสภา พร้อมโวยวายใส่ นายวิสุทธิ ไชยณรงค์ รองประธานสภาผู้แทนราษฎร คนที่ ๒ ในฐานะประธานการประชุม จนสร้างความตกตะลึงให้กับผู้ร่วมประชุม (หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ ฉบับประจำวันที ๖ สิงหาคม ๒๕๕๖)

^{๒๐} ขณะที่นายบุญยอด สุขถิ่นไทย ส.ส.บัญชีรายชื่อ ชี้หน้าไปทางประธานฯพร้อมพูดว่า “ชี้เข้า” ท่ามกลางเสียงโห่ฮาของส.ส.พรรคประชาธิปัตย์ รบวนไม่ให้นายวรชัยพูดเสนอหลักการและเหตุผล จ.ส.ต.ประสิทธิ์ ไชยศรียะ ส.ส.สุรินทร์ พรรคเพื่อไทย ที่นั่งอยู่ข้างกับนาย

วรรษ ได้ยกเรื่องทำฐขึ้นมาเป็นการตอบโต้ ทำให้บรรยากาศในห้องฟังเครียดขึ้นมาทันทีท่ามกลางเป็น โห่ จนนายสมศักดิ์ ต้องสั่งพักประชุมเป็นเวลา 5 นาที (หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ ฉบับประจำวันที ๗ สิงหาคม ๒๕๕๖)

^{๒๑} โทนี่ แบลร์, การปาฐกถาพิเศษเรื่อง "ผนึกกำลังสู่อนาคต : เรียนรู้ร่วมกันจากประสบการณ์" (Uniting for the future : Learning from each other's experiences) ณ โรงแรมพลาซ่า แอทธินี วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๕๖, หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ ฉบับประจำวันที ๓ กันยายน ๒๕๕๖

^{๒๒} มาตรา ๑๐ บุคคลมีหน้าที่พิทักษ์รักษาไว้ซึ่งชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขตามรัฐธรรมนูญนี้

^{๒๓} มาตรา ๑๑ บุคคลมีหน้าที่ป้องกันประเทศ รักษาผลประโยชน์ของชาติ และปฏิบัติตามกฎหมาย

^{๒๔} มาตรา ๑๒ บุคคลมีหน้าที่ไปใช้สิทธิเลือกตั้ง
บุคคลซึ่งไปใช้สิทธิหรือไม่ไปใช้สิทธิโดยไม่แจ้งเหตุอันสมควรที่ทำให้ไม่อาจไปใช้สิทธิได้ย่อมได้รับสิทธิหรือเสียสิทธิตามที่กฎหมายบัญญัติ

การแจ้งเหตุที่ทำให้ไม่อาจไปเลือกตั้งและการอำนวยความสะดวกในการไปเลือกตั้ง ให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ

^{๒๕} มาตรา ๑๓ บุคคลมีหน้าที่รับราชการทหาร ช่วยเหลือในการป้องกันและบรรเทาภัยพิบัติสาธารณะ เสียภาษีอากร ช่วยเหลือราชการ รับการศึกษาอบรม พึ่งพิง ปกป้อง และสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

^{๒๖} มาตรา ๑๔ บุคคลผู้เป็นข้าราชการ พนักงาน ลูกจ้างของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือเจ้าหน้าที่อื่นของรัฐ มีหน้าที่ดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมายเพื่อรักษาประโยชน์ส่วนรวมอำนวยความสะดวก และให้บริการแก่ประชาชนตามหลักธรรมาภิบาลของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี

ในการปฏิบัติหน้าที่และในการปฏิบัติกรอื่นที่เกี่ยวข้องกับประชาชน บุคคลตามวรรคหนึ่งต้องวางตนเป็นกลางทางการเมือง

ในกรณีที่บุคคลตามวรรคหนึ่งละเลยหรือไม่ปฏิบัติให้เป็นไปตามหน้าที่ตามวรรคหนึ่งหรือวรรคสอง บุคคลผู้มีส่วนได้เสียย่อมมีสิทธิขอให้บุคคลตามวรรคหนึ่ง หรือผู้บังคับบัญชาของบุคคลดังกล่าว ซึ่งแจ้ง แสดงเหตุผล และขอให้ดำเนินการให้เป็นไปตามบทบัญญัติในวรรคหนึ่งหรือวรรคสองได้

^{๒๗} พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ http://www.sly12.com/index.php?option=com_content&view=article&id=700&Itemid=74

^{๒๘} กฎเกณฑ์ที่ผู้มีอำนาจตราขึ้นเพื่อใช้บังคับบุคคลให้ปฏิบัติตามเป็นการทั่วไป ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามย่อมได้รับผลร้าย กฎหมายอาจตราขึ้นเพื่อกำหนดระเบียบแห่งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือระหว่างบุคคลกับรัฐ หรือเพื่อใช้ในการบริหารประเทศ กฎหมายอาจเกิดจากจารีตประเพณีอันเป็นที่ยอมรับนับถือกันก็ได้ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ หน้า ๔)

^{๒๙} เช่น พระราชบัญญัติยกเลิกกฎหมายบางฉบับที่ไม่เหมาะสมกับกาลปัจจุบัน พ.ศ. ๒๕๔๖ ที่ให้เหตุผลไว้ในหมายเหตุท้ายกฎหมายตอนหนึ่งว่า "... จากการตรวจสอบกฎหมายที่ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๕๗ ถึง พ.ศ. ๒๕๑๐ ... รวมเป็นจำนวนกฎหมายที่มีการตรวจสอบทั้งหมด ๒,๒๘๓ ฉบับ ซึ่งจากเนื้อหาสาระของกฎหมายเหล่านั้น แยกได้เป็น ๕ กลุ่ม คือ ... กลุ่มที่สี่เป็นกฎหมายที่มีเนื้อหาสาระพ้นสมัยการใช้บังคับเพราะไม่เหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน ซึ่งนับรวมกับฉบับแก้ไขเพิ่มเติมด้วย มีจำนวน ๑๘ ฉบับ ... ดังนั้น ในชั้นนี้จึงพิจารณาเห็นว่า ... กฎหมายกลุ่มที่สี่สมควรได้มีการยกเลิกเสีย เพื่อมิให้เกิดมีการสับสนในการใช้กฎหมาย ..."

บรรณานุกรม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องใน
โอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔, พิมพ์ครั้งที่ ๑
พุทธศักราช ๒๕๕๖ , บริษัทศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), กรุงเทพฯ

พระราชบัญญัติยกเลิกกฎหมายบางฉบับที่ไม่เหมาะสมกับกาลปัจจุบัน พ.ศ. ๒๕๔๖

ปรีดี พนมยงค์} “ประชาธิปไตย” เบื้องต้นสำหรับสามัญชน” <http://www.pridiinstitute.com>

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบัน (พุทธศักราช ๒๕๕๐)

หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ ฉบับประจำวันี่ ๒ กันยายน ๒๕๕๖

หนังสือพิมพ์มติชน ฉบับประจำวันี่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๓

หนังสือพิมพ์มติชน ฉบับประจำวันี่ ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๕๕

หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ ฉบับประจำวันี่ ๖ สิงหาคม ๒๕๕๖

หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ ฉบับประจำวันี่ ๗ สิงหาคม ๒๕๕๖

หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ ฉบับประจำวันี่ ๓ กันยายน ๒๕๕๖

<http://www.varinthorn.com/WordPress/?p=21>

<http://www2.diw.go.th/ppp/PDF/people.PDF>

<http://th.wikipedia.org>

http://www.sly12.com/index.php?option=com_content&view=article&id=700&Itemid=74
